

DİN BİLGİNİ MUSTAFA CANSIZ'IN (1895/1975) HAYATI VE GÖRÜŞLERİ

Mehmet GÜNAYDIN*

ÖZET

Bu makale, din bilgini Mustafa Cansız'ın (1895-1975) hayatı ve fikirlerini ortaya çıkarma amacına yönelik bir araştırmadır. Cansız Hoca lakaplı Mustafa Cansız, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde klasik medrese usulü ile tahsilini tamamlamış bir din bilginidir. Kendilerini farklı kılan en önemli özelliği, din bilimlerinin yanında derin felsefi kültüre sahip olması nedeniyle dinî meselelere farklı bakış açısı getirmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca güçlü bir şair ve bunun yanında mizahi yönünün olması onu ayrıcalıklı kılan özellikleridir.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Cansız, Cansız Hoca, din bilgini, din eğitimi, karizma

ABSTRACT

The aim of this article is to give information about the life and ideas of Mustafa Cansız (1895-1975), who is one of the religious scholars in medreses (religious schools). His nickname is Cansız Hoca. He has different characteristics from the other religious scholars by deep knowledge in Islamic sciences, philosophy, poetry and joke.

Key Words: Mustafa Cansız, Cansız Hoca, religious scholar, education of religion, charisma

1. Giriş

Dinî tefekkür sahasında düşünce ve fikir üreten ilim adamlarımızın hayat hikayelerinin ayrıntılarıyla tespit edilip geleceğe nesillere aktarılmasının önemli bir görev olduğuna inanıyoruz. Özellikle Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kuruluşundan günümüze kadar devam eden modernleşme çabaları içerisinde inişli-çıkışlı bir seyir takip eden din eğitimi ve öğretiminde, İlahiyat Fakülteleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde görev üstlenenlerin çeşitli yönleriyle tanıtılması, kültür tarihimiz açısından büyük bir zenginlik olacaktır. Çünkü bu kurumlarda görev yapan şahsiyetlerin düşünce ve tutumları günümüz Türk toplumundaki dinî yapılanmaya önemli katkıları olmuştur.

Mustafa Cansız¹, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde görev yapmış bir din bilginidir. Bu açıdan din eğitimine doğrudan ve dolaylı olarak önemli katkıları olmuştur. Din bilgini olmasının yanında şairliği, siyasi kişiliği ve hazır cevaplılığı kendilerini ayrıcalıklı kılan ö-

* Öğr.Gör., KSÜ İlahiyat Fakültesi, mgunaydin61@hotmail.com

¹ Yöresinde Cansız Mustafa Efendi veya Cansız Hoca diye anılır.

nemli özellikleridir. Böyle bir din görevlisinin gelecek nesillere tanıtılmasının faydalı olacağına inanıyoruz.

2. Metodoloji

Mustafa cansız'ın ölümünün ardından yirmi dokuz yıl geçmiştir. Hayatı ve özellikle dini konulardaki düşünce ve fikirlerini sağlıklı bir şekilde ortaya koyabileceğimiz eserinin veya eserlerinin olmaması araştırmamızı zorlaştırmıştır. Bu güçlüğü aşabilmek için iki yola başvurduk. Birincisi, O'nun hayatı, şairliği ve şiirlerine yer veren kaynaklardan istifade ettik. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı'nda bulunan şahsi dosyasındaki mevcut belgeleri değerlendirmeye çalıştık. Bunların yanında, dinî konularda sorulan sorulara verdiği yazılı cevapları kullandık. Cansız Hoca'dan uzun yıllar ders okuyan Yaşar Nuri Öztürk ile "Kitap Dergisi"² nde yapılan mülakatta hocası ile ilgili ifade ettiği düşüncelerinden de istifade ettik.

İkinci bilgi kaynağımızı Cansız Hoca'yı yakından tanıyıp halen hayatta olan kişilerle yaptığımız söyleşiler oluşturmaktadır. Dört öğrencisi³ ile mülakat yapma imkanı bulduk. Cansız Hoca ile hatıraları olan Rıza Selim Başoğlu ile bir söyleşi gerçekleştirdik. Emekli vaiz Mahmut İslamoğlu'nun Cansız Hoca ile ilgili anılarını dinledik. Yakın çevresi genelde öğretmen camiasındandı. Uzun yıllar birlikte sohbet ettiği Trabzon Fatih Eğitim Enstitüsü Pedagoji öğretmenliğinden emekli Ahmet Gürsoy ile bir mülakat yapma fırsatı bulduk. Ayrıca kızı Nadire Cansız, yeğeni Cafer Cansız, damadı Ahmet Cemal Uygun ve kızının oğlu emekli öğretmen Yusuf Ziya Cansız'ın verdiği bilgileri değerlendirdik. Bu kaynaklardan elde ettiğimiz bilgileri kullanarak Cansız Hoca ile ilgili bir kanaate varmaya çalıştık. Mustafa Cansız hakkında vereceğimiz bilgileri hayatı, vaizlik görevi, ilmi kişiliği, fikirleri, şairliği ve mizahi yönü başlıkları altında sunmaya çalışacağız.

3. Hayatı

Mustafa Cansız, Trabzon'un Dernekpazarı İlçesi'nin Kondu Köyü'nden Ağa⁴ sülalesi olarak bilinen Cansızoğullarından Ahmet E-

² Kitap Dergisi, Yaşar Nuri Öztürk Özel Sayısı, Yıl: 13, Sayı: 92, Haziran 1998.

³ İskenderun Müftüsü Remzi Yavuz, Dernekpazarı, 21.07.2003; Yakup Gürsoy, Arsin, Mülakat, 10.08.2002; Ömer Lütfü Odabaşı, Of-Saraçlı Köyü, Mülakat, 24.08.2002; Prf.Dr.Yaşar Nuri Öztürk, İstanbul Milletvekili, Ankara, Mülakat, 16.08.2003.

⁴ Ağa, köy toplumunun nüfuzlu kişisi için kullanılan bir terimdir. Ağanın nüfuzu bir devlet görevini (imamlık, öğretmenlik, subaylık vb.) görmesinden ileri gelmez. Köyün geleneğinden gelir. Bu bazen devlet kuvvetine dayanarak, bazen ona karşı olarak kurulur veya sürer. Bkz. Ülken, Hilmi Ziya, "Sosyoloji Sözlüğü", s.4-5. Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969. Ayrıca Bkz. Pakalın, M.Zeki, Osmanlı Tarihi ve Deyimleri Sözlüğü, C.1, s. 21-22, Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983; Büyük Larousse, C.1, s. 168-169, Milliyet Yayınları, 1992.

fendi'nin oğlu olup, 1311/1895 yılında dünyaya geldi. İki yaşında iken babasını kaybetti. Annesinin himayesinde büyüdü.⁵ Çocukluk ve gençlik yıllarında yaramazlıkları, şakacı ve nüktedanlığı ile biliniyordu. Ağa sülalesinden olması kendisini ayrıcalıklı kılan bir özellikti. Bu özelliğini yeri geldikçe hissettirmekten de çekinmezdi.⁶

3.1 Tahsil Hayatı

Mustafa Cansız'ın annesi Çaykara'nın Akdoğan Köyü Müftüoğulları(Velioğulları) sülalesinden idi. Bu sülale din hocalarının çokluğu ile bilinir. Cansız Hoca'nın din bilimleri dalında öğrenim görmesinde annesi ve dayılarının etkisi olmuştur.⁷ Yörenin önemli medreselerinden biri olan kendi köyündeki medresede müderris olarak görev yapmakta olan Çaykaralı "Gargar" lakaplı meşhur Muhammet Müslim Efendi'den⁸ küçük yaşta ders almaya başladı. Öğrencilik yıllarında dinî konularda hocasıyla sıkça tartışırdı. Bu yüzden hocası tarafından zaman zaman dersten çıkarılırdı. Ancak meselenin içinden çıkılmayınca tekrar çağırıp görüşlerine başvurmak zorunda kaldığı ifade edilmektedir.⁹ Tahsil hayatını Kondu, Fındıkoba (Mavran) ve Maraşlı (Paçan) medreselerinde tamamlayarak Gargar Muhammet Müslim Efendi'den R.1330, M.1909 tarihinde icazetname almıştır. Mustafa Cansız, din bilimleri ile ilgili olarak Müslim Efendi'nin haricinde başka bir hocadan ders almamıştır.¹⁰ Tahsil hayatı boyunca Arapça alet ilimlerinin yanında fıkıh, tefsir, hadis ve kelâm okumuştur. İcazet silsilesi Serahsi'ye çıkmaktadır.¹¹ Farsça öğrenimini kısmen Muhammet Müslim Efendi, kısmen de Musullulu Abdülgani Efendi'den yapmıştır.¹²

⁵ Nadire Cansız, Dernekpazarı, Mülakat, 12.08.2003

⁶ Ahmet Gürsoy, Çaykara, Mülakat, 20.08.2002; Yusuf Ziya Cansız, Dernekpazarı, Mülakat, 05.08.2003...

⁷ Nadire Cansız, Dernekpazarı, Mülakat, 12.08.2003; Yusuf Ziya Cansız, Dernekpazarı, Mülakat, 05.08.2003.

⁸ Çaykara'nın Merkez Kadohor mahallesinde 1851 yılında dünyaya geldi. Çaykara'nın en meşhur din alimlerindenidir. Farsça ve Kelam ilminde ihtisas sahibi idi. Çaykara Camii'nde imamlık, evinde de müderrislik yapmıştır. 1940 yılında vefat eden Müslim Efendi'nin kabri Çaykara merkez Camii altındadır. Bkz. Kaban, Engin, Hasan Rami Efendi ve Çaykara Sosyo-Kültürel Hayatına Etkileri", s. 27, UÜSBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1997; Albayrak, Haşim, "Of ve Çaykara", C.1, s. 75, Cantekin Matbaası, Ankara 1986.

⁹ Gargar Müslim Efendi, öğrencileri ile olan fikir ayrılığı nedeniyle, özellikle "Mustafa Cansız ve Kasım Kiroğlu'nu Müslüman yapamadığını" söylemiş. (Ahmet Cemal Uygun, Bayburt-Kuşmer Yaylası, Mülakat, 27.08.2003.)

¹⁰ Cafer Cansız, Bayburt, Mülakat, 14.08.2003. Cafer cansız 103 yaşında olup, amcası Mustafa Cansız'ın çocukluk ve gençlik yıllarını çok iyi hatırlamaktadır. Hafızası ve anlatımı çok iyi olmasına rağmen işitme problemi olduğu için anlaşmakta zorluk çektiğimizi belirtmek isteriz; Ahmet Gürsoy, Çaykara, Mülakat, 20.08.2002; Ahmet Cemal Uygun, Bayburt-Kuşmer Yaylası, Mülakat, 27.08.2003.

¹¹ İcazetnamesini Diyanet İşleri Başkanlığındaki dosyasından temin ettik.

¹² Akbulut,Ömer, "Trabzon Şairleri", s.66. Trabzon Matbaası 1952, "Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri", c.1, s.479, Yunus Dergisi Yayınları, Karadeniz Gazetesi, 1.Baskı, Trabzon 1993.

*Başarısının arkasındaki en önemli unsurun, adeta bitmek tükenmek bilmeyen araştırma ve öğrenme merakının olduğunu belirtmek isteriz.*¹³

3.2 Üstlendiği Görevler

Mustafa Cansız, 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı'nda seferberliğe katılmış ve askerliğinin büyük bir kısmını Erzurum'da geçirmiştir. Of'un Ruslar tarafından işgali savunmasına katılmıştır. İstiklal Savaşı'nda Of ve Sürmene Askerlik şubelerinde çalışmıştır.¹⁴

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sadıkdadelerin¹⁵ vapur işletmelerinin İstanbul'daki şubesinde bir müddet kâtiplik yapmıştır. Bu esnada batı kültürüyle yakın teması olmuş ve batılı ünlü bilim adamlarının eserlerini okumuştur. Eski Yunan ve Romalı felsefecilerin eserleri de buna dahildir. Aynı zamanda filozofların görüşlerine eleştiriler getirmeyi de ihmal etmezdi. Yani okuduklarını kabul eden bir yapıya sahip değildi. Onun en önemli özelliklerinden biri çok okumasıydı. Yanından kitap eksik olmazdı. Hafızasının güçlü olması nedeniyle okuduğunu da unutmazdı. Birlikte olduğu öğretmenler onun yanında acziyetlerini ifade ederlerdi.¹⁶

1920-1923 yılları arasında Of İlçesi Merkez İlkokulunda öğretmen olarak görev yapmıştır. 3 Mart 1924 tarih ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereği Of ilçesinde açılmış bulunan İmam-Hatip Mektebi öğretmenliğine aynı yıl tayin edilmiştir. Ancak hastalanması sebebiyle bu görevine devam edememiş ve ayrılmak zorunda kalmıştır.¹⁷

1926-1949 yılları arasında Of ilçesini temsil etmek üzere Trabzon İl Genel Meclisi üyeliği ve müteaddit defalar daimi komisyon üyeliğinde bulunmuştur¹⁸. Bu itibarla tek parti iktidarında siyasetin içinde olmuştur. Bu görevi esnasında valilerle sıkı ilişki içerisinde olduğu gibi yakın çevresi de Trabzon'un elit tabakası idi. Böyle bir çevre ile diyalog kurarak orada kendisine seçkin bir yer edinebilmesi, geniş din bilgisi ve kültürü sayesinde olmuştur. Ayrıca Trabzon'un kültürel açıdan önemli bir şehir olduğunu belirtmekte yarar görüyoruz. Özellikle Trabzon Lisesinin felsefe ve edebiyat hocaları o gün için

¹³ Ahmet Gürsoy, Çaykara, Mülakat, 20.08.2002; Rıza Selim Başoğlu, Maçka, Mülakat, 13.08.2003; Yusuf Ziya Cansız, Dernekpazarı, Mülakat, 05.08.2003....

¹⁴ Akbulut, Ömer, "Trabzon Şairleri", s.66, Trabzon Matbaası 1952; "Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri", c.1, s.479,

¹⁵ Sadıkdadeler Rize'li olup, Osmanlı döneminde deniz ticaret filosu işletiyorlardı. (Ahmet Gürsoy)

¹⁶ Ahmet Gürsoy, Çaykara, Mülakat, 20.08.2002.

¹⁷ Milli Eğitim Bakanlığının 18 Mayıs 1949 tarih ve 30/2-8912 sayılı yazısı.

¹⁸ Akbulut, Ömer, "Trabzon Şairleri", s.66. Trabzon Matbaası 1952, "Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri", c.1, s.479, Yunus Dergisi Yayınları, Karadeniz Gazetesi, 1.Baskı, Trabzon 1993.

çok ileri seviyede olan insanlardı. Cansız Hoca 1920'li yıllardan ölüm tarihi olan 1975 yılına kadar bu çevrede kalmıştır. Aynı zamanda meraklı olan, araştırıp öğrenmek ve bilmek isteyen bir yapıdaydı. O'nun için felsefi derinliği mükemmeldi.¹⁹

1949-1965 yılları arasında Trabzon, Gümüşhane ve Rize Bölge gezici vaizliği, 1965-1970 yılları arasında da Trabzon (ihtisas) vaizliği görevinde bulunmuştur. Bu görevi esnasında Diyanet İşleri Başkanlığının Karadeniz bölge müfettişliğini yürütmüştür.

En büyük tutkuları sigara ve nargile içmenin yanında tavlama oynamaktı. Tavlama oynaması nedeniyle zaman zaman kendilerini şikayet edenler olurdu. Bir din görevlisinin tavlama oynaması, dine zarar veriyor algılaması nedeni ile 1966 yılında dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'e bir mektupla şikayet edilmiş, ancak yapılan soruşturmada mektubu yazan kişinin verdiği adreste bulunamaması nedeniyle soruşturmanın kapatıldığı anlaşılmaktadır.²⁰ Mektubu yazan kişi açıktan şikayet etme cesaretini gösterememiştir. Çünkü Cansız Hoca'nın alacağı tavırdan çekindiği kanaatindeyiz. Cansız Hoca'nın bu tür tutumları nedeniyle şahsına (Cansız-dinsiz) olumsuz bakılmasına sebep olmuştur.

3.3 Vefatı

Mustafa Cansız, prostat kanserine yakalanmış ve bu hastalıkla on yedi yıl mücadele etmiştir. Ancak hastalıktan şifa bulamayıp, 1975 yılında seksen yaşlarında iken vefat etmiş ve köyüne götürülerek aile mezarlığına defnedilmiştir.

Cansız Hoca'nın ölümü ile ilgili Yaşar Nuri Öztürk'ün söylediği sözleri anlamlı buluyoruz:

"...Yani, ben Cansız Hoca'yı düşünüyorum da, bazen toprağa gıpta ediyorum. Eğer bunlar toprağın bağına gitmiş ise dünyanın üstü hiç bir işe yaramaz. Nasıl toprak bu insanları yiyor diye bazen kıızıyorum toprağa, bazen de imreniyorum...O ölümüne yakın: "Ey, artık mişafır bu eski evi beğenmiyor; yerine dönmek istiyor" diyordu.²¹

4. Meslekî Hayatı Ve İlmi Kişiliği

4.1 Vaizliğe Atanması

Mustafa Cansız, elli beş yaşlarına kadar resmi olarak din hizmetlerinde bir görev üstlenmemiştir. Ancak din ilimlerinden hiç ayrılmamış, gayri resmi de olsa talebe okutmuş ve dönemin hocalarıyla

¹⁹ Ahmet Gürsoy, Mülakat, Çaykara, 20.08.2002. Yusuf Ziya Cansız, Dernekpazarı, Mülakat, 05.08.2003.

²⁰ Bu şikayet mektubunu Cansız Hoca'nın Diyanet İşleri Başkanlığındaki şahsi dosyasında gördüm.

²¹ Kitap Dergisi, s. 11.

birlikteliğini sürdürmüştür. Bir yere bağımlı olarak görev yapmayı düşünce ve fikirlerinden ödün vereceği şeklinde yorumluyordu. Ancak değişik nedenlerden dolayı Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde görev almayı kabul etmek zorunda kalmıştır.²²

Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde göreve başlaması şu şekilde olmuştur: Dönemin Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki 1948 yılında Trabzon'a geldiğinde resmi bir görev verebileceği üst düzeyde hoca aramış, Cansız Hoca Trabzon ve civarında bulabildiği iki hocadan biri olmuştur. Diğeri de vaktiyle Of'ta kadılık yapan Pulcu Hoca lakaplı Salih Sabri Akdeniz²³ idi. Cansız Hoca o yıllarda Of ilçesini temsilen İl Genel Meclisi üyeliği görevini yürütüyordu. Salih Sabri Akdeniz'in icazetnamesi Osmanlı döneminden ve resmi olduğu için Ahmet Hamdi Akseki onu hemen vaizliğe atadı. Cansız Hoca'nın e-lindeki icazetnamesi, devletin resmi bir belgesi olarak kabul edilmediği için Ahmet Hamdi Akseki O'na da: "Eğer Bedrettin Simavi'nin Vâridat adlı eserini tercüme edersen seni de yüksek seviyeli maaşla tayin ederim" demişti.²⁴

Vaizliğe atanabilmesi için Trabzon Müftülüğü'nce Diyanet İşleri Başkanlığı'na gönderilen yazının ekinde; *icazetnamesi, Varidat adlı eserin aslı ve tercümesi, Usûl'ül-Hikem fi Nizam'il-Alem adlı eserin aslı ve tercümesi ve ayrıca Ahmet Hamdi Akseki'ye armağan edilmek üzere Mevlana'dan Rubailer'in aslı ve tercümesi*²⁵ ekli olarak gönderilmiştir.²⁶ İstenen belgelerin gönderilmesi üzerine Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki tarafından 35 lira maaşla Trabzon Bölgesi Gezici vaizliğine atanır ve 23 Haziran 1949 tarihinde görevine başlar.

Mustafa Cansız, 6 Eylül 1950 tarihinde hazırlamış olduğu ve Diyanet İşleri Başkanlığı'na gönderdiği raporda şu ifadelere yer vermektedir:

23 Haziran 1949'da işe başladım. Ödevlerimi Diyanet İşleri Başkanlığınının 945 tarih ve 583 sayılı (Müftü ve Vaizlerin ödevleri hakkında gerekli açıklama) sına göre ayarlamak tabii idi.

Ramazan'ı Şerife tesadüf eden Haziran ve Temmuz aylarında haftada dört gün, Cum'a günlerinde öğleden evvel, Salı, Perşembe ve

²² Yusuf Ziya Cansız, Dernekpazarı, Mülakat, 05.08.2003.

²³ Pulcu Hoca Lakaplı Salih Sabri Akdeniz, dükkanında pul, bilet satar ve mühür kazırdı. O da Arapça okutmazdı. Yani belli seviyeye gelmiş kişileri okuturdu. Pulcu Hoca'da iyi bir alimdi. Ancak Trabzonlular onun kıymetini bilemedi. (Yakup Gürsoy Asrin, Mülakat, 10.08.2002)

²⁴ Yakup Gürsoy, Asrin, Mülakat, 10.08.2002; Ahmet Gürsoy, Mülakat, Çaykara, 20.08.2002.

²⁵ Ahmet Hamdi Akseki'ye gönderdiği Rubailerin sayısını bilemiyoruz. Ancak damadı Ahmet Cemal Uygun'dan temin ettiğimiz eserde Cansız Hoca, Mevlana'nın 107 rubaisini aruz vezni ile Türkçe'ye çevirmiştir. Bu eseri basıma hazır hale getirdik.

²⁶ Trabzon Müftülüğününün 19 Şubat 1949 Tarih ve 16 sayılı Yazısı.

Pazar günlerinde de ikindi namazından sonra derslerimi Diyanet İşlerinin adı geçen açıklamasına uygun düşürmeğe çalışarak şehrin Ortahisar ve İskender Paşa camilerinde veriyorum.

Her haftanın boş kalan üç gününü de şehrin muhtelif camilerinde vaiz arkadaşlarımla öğütlerini tetkik ile dolduruyorum.

Ağustos, Eylül aylarında mevsim icabı cemaatin dağılmasıyla²⁷ derslerimi haftada ikiye indirmiştim ve bölgemiz merkezindeki hatip, imam ve vaiz arkadaşlarımla müftülük binasında adı geçen açıklamanın 41, 42 inci maddelerinden faydalanmak suretiyle toplanarak günün münasip bir zamanında bilhassa itikat ve ibadet meseleleri üzerinde ehemmiyetle durmak üzere bu meseleleri anlamaya ve anlatmaya çalıştık.²⁸

Görüldüğü üzere Mustafa Cansız, göreve başladıktan sonra öğütlerine devam etmenin yanında diğer vaiz arkadaşlarını kontrol etme görevini üstlendiği gibi günün belli saatlerinde de din görevlilerine itikat ve ibadet konularında bilgi verdiği anlaşılmaktadır.

Trabzon Bölgesi gezici vaizlik görevini sürdürürken Diyanet İşleri Başkanlığı'nca 1951 yılında yapılan yeni bir düzenlemeye göre Türkiye geneli 21 bölgeye ayrılır. Mustafa Cansız, Trabzon merkez olmak üzere Gümüşhane ve Rize illeri bölge gezici vaizlik görevine atanır ve 1965 yılına kadar bu görevini sürdürür²⁹.

Daha önce ifade ettiğimiz gibi Mustafa Cansız, klasik medrese usulü ile din ilimlerindeki tahsilini tamamlamış ve icazet almıştı. Aldığı bu icazetnamenin usulüne uygun olup olmadığı Diyanet İşleri Başkanlığı'nda kurulan bir komisyon tarafından incelenmiş ve diplomanın geçerliliğine karar verilmesi üzerine Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Dairesi, "Öğrenim derecesinin tespiti istenilen Trabzon Gezici Vaizi Mustafa Cansız'ın Rumî 1330, Arabî, Cemaziyelevvel 1332 yılında Müderris Muhammet Müslim'den aldığı icazetnameye göre eski ilmiye mesleğine hazırlayıcı mertebelerden geçerek bu yolda yüksek öğrenim görmüş sayıldığını" onaylamıştır.³⁰

Bunun üzerine Diyanet İşleri Başkanlığı kuruluş ve görevleri hakkındaki 633 sayılı Kanunun³¹ yürürlüğe girmesiyle birlikte bu kanunun geçici 1'inci maddesinin (b) bendi gereğince Kanunun yü-

²⁷ Bu mevsimde yörede fındıkların toplandığı, tütün, mısır gibi ürünlerin kaldırılması için il merkezinde oturanların köylerine gittiğini, bundan dolayı cemaatin azaldığını ifade etmek istemiştir.

²⁸ 6 Eylül 1950 Tarih ve 1 Sayılı Rapor.

²⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı Zat İş. Sicil ve Lv. Müdürlüğünün 13 Ekim 1951 tarih 21553 sayılı yazısı.

³⁰ Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesinin 25 Haziran 1964 Tarih ve 353-1592 sayılı yazısı.

³¹ Bu kanun 1965 yılında yürürlüğe girdi. Bkz. DİA, c.9, s.456.

rürlüğe girdiği tarihte Trabzon vilayetine tahsis edilen 950 lira kadro aylıklı (ihtisas) vaizliğine atanır.³²

Mustafa Cansız, Diyanet İşleri Başkanı'nca zaman zaman bazı hususları konuşmak ve görüşlerini almak üzere Ankara'ya çağrılmıştır.³³ Ayrıca teftiş maksadıyla görev üstlendiği gibi bazı yörelerin dini yapısını incelemek ve bu konularda devletin ilgili birimlerine rapor vermek için de görevlendirilmiştir.³⁴ 1961 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nca Erzurum ilinde Doğu ve Güneydoğu il-ilçe müftü ve vaizlerinin katıldığı iki aylık hizmet içi eğitim kursunun müdür ve hocalığını üstlenmiştir.³⁵

1970 yılına kadar Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde gezici vaiz, ihtisas vaizi ve müfettiş olarak görev yapmıştır. Bu esnada Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevlendirmesi üzerine Arapça'dan çeviriler de yapmıştır. Bu çeviriler arasında Zâhid Kevseri'nin *İmam Ebû Yusuf Tercüme-i Hâli*, Hüseyin Kâşifi'nin *Osmanlı Devletinde Çöküş Devri* adlı eserleri de yer almaktadır.³⁶ Mustafa cansız, 1970 yılında bu görevinden emekliye ayrıldı.

4.2 İlmî Kişiliği

Mustafa Cansız'ın din bilgisi ve felsefi kültürüne herkes hayranlık duyardı. Görüşlerini beğenmeyenler bile bu özelliğini kabul eder, altından kalkamadıkları meseleleri istemeyerek de olsa O'na sormak zorunda kalırlardı. Aynı anda üç ayrı talebeye üç farklı dersi okutur ve özetlerdi. Verdiği dersler bugünkü anlamıyla yüksek lisans ve doktora seviyesinde idi. Derslerine hazırlıksız gelmez, faydalı olabilmek için her gün saatlerce ders çalışırdı. Meseleleri çok detaylı açıklar ve geniş malumat verirdi. Dersi okuyup geçmezdi. Öğrencileri ile her şeyi çok rahat bir şekilde tartışırdı. Tahakkümü yoktu. Cansız Hoca o kadar geniş bir sahaya sahipti ki, bir yoldan sizi ikna edemedi mi başka bir yolu denerdi. Eğer ikna olmadıysanız başka yolları denerdi. Ondaki müsamaha bilgidен kaynaklanıyordu. Baktı ki yobazlaştınız, o zaman kulağınızı çekerdi.³⁷ Bu özelliklerinden dolayı

³² Diyanet İşleri Başkanlığı Personel dairesi Başkanlığının 30 Eylül 1965 tarih 601 sayılı yazısı.

³³ Diyanet İşleri Başkanlığının 17 Nisan 1964 tarih ve 9850 numaralı tel emri.

³⁴ Ahmet Gürsoy, Çaykara, Mülakat, 20.08.2002; Remzi Yavuz, Dernekpazarı, Mülakat, 21.07.2003...

³⁵ Mehmet Aydın, Emekli Müftü, Çaykara-Limonsuyu Yaylası, Mülakat, 10.08.2003, Mahmut İslamoğlu, Sürmene-İsmail Ağa Yaylası, Mülakat, 10.08.2003.

³⁶ "Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri", c.1, s.479. Bildiğimiz kadarıyla eserlerin hiç biri basılmış değildir.

³⁷ Remzi Yavuz, Dernekpazarı, Mülakat, 21.07.2003; Ömer Lütfü Odabaşı, Of-Saraçlı Köyü, Mülakat, 24.08.2002; Yakup Gürsoy, Arsin, Mülakat, 10.08.2002; Yaşar Nuri Öztürk, Ankara, Mülakat, 16.07.2003.

1940'lı yıllarda Osman Turan'ın³⁸ girişimiyle Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesine alınmak istenmiş, ancak bu görevi kabul etmemiştir. Bir yere bağımlı olmayı istememesinin yanında beğenmeme, üstten bakma gibi özelliklerinin olduğunu belirtmek isteriz.³⁹

Cansız Hoca'nın dinî bilgisi ve genel kültürü ile ilgili Yaşar Nuri Öztürk'ün verdiği bilgileri aktarmak istiyoruz:

Cansız Hoca'yı keşfetmek benim hayatımın en bereketli dönüm noktasıdır. Çünkü Cansız Hoca bugün dahi Türkiye'de, İslam din ilimlerinde bir benzeri bulunmayan muhteşem bir insandı.⁴⁰ Trabzon'da kısmen devam ederek, kısmen de dışardan, orta-lise eğitimimi tamamlarken, bir yandan da Cansız Hoca'dan din ilimlerinin temel kaynaklarını okudum. İslâm ilimlerindeki nasibimin en büyük dayanağı olan bu rahmetli üstadımdan, 5 yıl boyunca okuduğum ana kaynaklar arasında, en önemlilerini şöyle sıralayabilirim: Tefsirlerden: Kadı Beyzâvi ve Keşşaf; hadisten: Buhari ve Dârimî; fıkıhtan: Usûl-i Pezdevî, Multeka, Kudûri; akaiden: Nesefî ve Emalî; Arap edebiyatından: İbn Fârız Yaiyesi; Fars edebiyatından; Hafız Divanı, Ömer Hayam Rubaiyatı, Sadi'nin Bostan ve Gülistan'ı Türk edebiyatından: Fuzulî, Tevfik Fikret ve Akif...⁴¹

Türkçe, Arapça, Farsça, Çağatayca, Rumca gibi dört beş dili, edebiyatlarıyla, bütün literatürüyle ezbere bilirdi. Hangi kitabı okutmuşsa bana, ezberden okutmuştur. Bazılarını, kitap elime vermezdi, yazdırırdı ki, ben de ezberleyeyim, okutayım diye. Bu Ömer Hayam rubaiyatı için geçerli, İbn-i Fârız'ın Yaiyes için geçerli... Böyle bir zattı. Ben böyle bir insan bir daha görmedim... Felsefeyi çok iyi bilen, batıyı bilen adam, fevkalade Rumca biliyor... Muhteşem bir hafıza, muhteşem bir sentez kudreti, bir mütefekkir... Yani, yazmamış; eğer yazsaydı Türkiye'de ihtilal olurdu, fikir ihtilali. Çok kalender bir adam. Ama biraz hemen küsen bir tarafı var. Takdir edilmeyen değerleri gündeme getirmekte asla ısrarlı değil; hence hatası o. Biraz ısrarlı olsa, takdir edileceğini görecekti. Hiç ısrarlı olmamıştır... Bir umman... Bir meseleyi alır; Usûl-i fıkıh okuyorsunuz, oradan alır, onun İslam ilimlerindeki

³⁸ Selçuklular üzerine özgün çalışmalarıyla tanınan Prof.Dr.Osman Turan, 1940 yılından 1954 yılına kadar Ankara Üniversitesi dil ve tarih-coğrafya fakültesinde Türk İslam tarihi dersleri verdi. 1954 yılında D.P'den Trabzon Milletvekili seçildi. Türk Ocağı Başkanlığı yaptı. Bkz. Büyük Larousse, C. 23. s. 11755.

³⁹ Ahmet Cemal Uygun, Bayburt-Kuşmer Yaylası, Mülakat, 27.08.2003; Yusuf Ziya Cansız, Dernekpazarı, Mülakat, 05.08.2003; Ahmet Gürsoy, Çaykara, Mülakat, 20.08.2002.

⁴⁰ Öztürk, Yaşar Nuri, "Kitap Dergisi", Özel Sayı, Yıl: 13, Sayı: 92, Haziran 1998; Dündar, Can, "Milliyet Popüler Kültür", "Prof.Dr. Yaşar Nuri Öztürk ile yapılan mülakat", s. 4, 21.11.2003.

⁴¹ Öztürk, Yaşar Nuri, "Kur'an'ı Anlamaya Doğru", s, 221-222, Yeni Boyut, İstanbul 1990.

bütün bağlantılarına girer, edebiyatta ilişkileri varsa oraya girer, felsefe ile münasebetlerine girer; mest olursunuz, kendinizi kaybedersiniz, yerde misiniz, gökte misiniz, kaybedersiniz ve kalkıp gitmek istemezsiniz. Yani orada on gün geçse hiçbir şeyin farkında değilsinizdir. Resmen transa girersiniz."⁴² Öztürk, "hocasının geceleri rüyalarına girdiğini, bu nedenle sabahın olmasını zor beklediğini, ilmi mirasının arkasında babası ve Cansız Hoca'nın bulunduğunu, diğer etiketlerin sadece bir sürecin tamamlanmasından ibaret olduğunu" ifade etmişlerdir.⁴³

Mustafa Cansız'ın özellikle dini konularda bir eser kaleme almaması bizim de dikkatimizi çekmiştir. Bunun çeşitli nedenleri vardır. "Bir kere Cansız Hoca topluma kırgındı. Bir doksan boyu ile cadeden geçerken herkes önünü ilikler ve kendilerini selamlardı. Arkasından da tavla oynuyor zındık deyip küfrederlerdi. O bunun farkında idi. Toplumun ilme değer vermediği inancında idi. Bunun da bir kültür meselesi olduğunu ifade ederdi. Bu durumda yazdıklarının okunmayacağı kanaatini taşıyordu."⁴⁴ Bir diğer sebep ise çok seçici bir özelliğinin olması idi. Nitekim bir talebesinin aktardığına göre, "Okuduğum hiçbir kitabı beğenmedim ki, ben de bir kitap yazayım" ifadesini kullanırdı.⁴⁵ "Aslında Cansız Hoca oturup yazacak bir yapıda değildi. Çok okuyup çok konuşan bir kişiliği vardı. Yazmak için sabırlı olmak ve çok uğraş vermek gerekir. Hoca, daha ziyade sohbet ehli idi. Çok zeki ve yakaladığı açıkları acımasız tenkit eden bir yapıya sahip olduğu için kendileri yazmaya cesaret edememiştir. Yani kendileri tenkit edilmekten korkmuştur."⁴⁶ Hocaların ekserisi O'nu dinsizlikle itham ederlerdi. Bu açıdan kitap yazıp da ardından dinsizlikle anılmasını istemediği gibi, çocuklarına dinsizlikle itham edilme mirasını bırakmak istemiyordu.⁴⁷ Dönemin dini yayınları konusunda şunları söylemiştir: "Piyasaya çıkan kitaplar, meselenin aslını değil, halkın istediği şekilde yazdıkları için sürüm yapıyorlar. Benim böyle bir kitap yazmam mümkün değildir. Aksini yazsanız zaten kimse okumaz."⁴⁸

Dini konulardaki düşünce ve fikirlerini kaleme almamasının pek çok nedenleri olduğu görülmektedir. Elbette kişi hayatını kendisi çizer. Buna söyleyecek sözümüz olamaz. Ancak yaşadığı dönem itibari

⁴² Öztürk, Yaşar Nuri, "Kitap Dergisi", Özel Sayı, Yıl: 13, Sayı: 92, Haziran 1998.

⁴³ Yaşar Nuri Öztürk, Ankara, Mülakat, 16.07.2003.

⁴⁴ Yaşar Nuri Öztürk, Ankara, Mülakat, 16.07.2003; Rıza Selim Başoğlu, Maçka, Mülakat, 13.08.2003

⁴⁵ Remzi Yavuz, Mülakat, Dernekpazarı, 21.07.2003

⁴⁶ Rıza Selim Başoğlu, Maçka, Mülakat, 13.08.2003; Yusuf Ziya Cansız, Dernekpazarı, Mülakat, 05.08.2003.

⁴⁷ Ahmet Cemal Uygun, Bayburt-Kuşmer Yaylası, Mülakat, 27.08.2003

⁴⁸ Ahmet Gürsoy, Çaykara, Mülakat, 20.08.2002.

ile din bilimleri sahasında parmakla gösterilecek kişilerden biri olması nedeniyle dine hizmet etme konusunda önüne çıkan fırsatları değerlendirmemesini üzüntü ile karşıladığımız gibi hangi sebeple olursa olsun, düşünce ve fikirlerini yazmamasının bir hata olduğunu ifade etmek isteriz.

Mustafa Cansız hakkında dönemin hocalarının hangi kanaatte olduğu konusunda Yakup Gürsoy bize şunları aktardı:

“Trabzon’da hocaları kendi etrafına çeken, aynı zamanda Nakşi Şeyhi olan ve kitapçı dükkânı çalıştıran Abdurrahman Beşikçi vardı. Kendileri de Cansız Hoca’dan okumuştur. Cansız Hoca, onun dükkânına çok gelirdi. Abdurrahman Hoca koltuğundan kalkar, Cansız Hoca’ya yer verir ve kahvesini ısmarlardı. Dükkânda sigara içmek yasak olmasına rağmen Cansız Hoca’nın kahvesinin yanında sigara içmesine asla ses çıkarmazdı. Bir gün ben de o dükkânda bulunuyordum. Abdurrahman Hoca ve yanında üç hoca ile birlikte oturuyorduk. Abdurrahman Hoca da dahil olmak üzere hepsi Cansız Hoca’nın aleyhine konuşmaya başladılar. Hoca’yı fikirlerinden dolayı eleştirmeyi o kadar ileriye götürmüşler ki sonunda onun dinsiz olduğuna karar vermişler. Dükkân ahşap olduğu gibi kapısı da çok alçaktı. Cansız Hoca uzun boyluydu. Konuşmalar esnasında Hoca adeta rükû eder gibi kapıyı açarak içeriye girdi. Aleyhinde konuşanların hepsi ayağa kalkarak, hocam hoş geldiniz. Bir iltifat ki sormayın. O zaman içimden şöyle düşündüm: Cansız Hoca bu hocalardan daha dindardır. Bu kadar ağır bir şekilde tenkit ettikleri kişiye karşı gösterdikleri iltifat onların samimi olmadıklarının bir göstergesiydi.

Yine bir gün Pulcu Hoca lakaplı Salih Sabri Akdeniz’in dükkânında oturuyordum. O sırada Cansız Hoca geldi. İki de sigara içerdi. Kahveleriyle birlikte sigaralarını içtikten sonra Cansız dükkândan ayrıldı. Pulcu Hoca bana şunları söyledi: **“Cansız Hoca için dinsizdir derler. Sakın inanma. Ben dinimi ondan öğrendim”**. Bu söz hoca hakkındaki aleyhte propagandalara verilecek cevap açısından son derece değerlidir.”⁴⁹

Görüldüğü üzere Cansız Hoca’yı takdir eden nadir kişiler olmasına rağmen ekserisi O’nu dinsizlikle itham etmişlerdir. Din görevlilerinin dinsizlikle itham etme konusunda daha duyarlı olması gerekirken özellikle bir din bilginine bu tür ithamlarda bulunmaları kabul edilir bir davranış değildir. Ancak bu tür sözleri O’nun yüzüne karşı değil, arkasından söyleyip yaymışlardır. Çünkü Hoca’nın karşısına çıkıp bunu söyleyebilmeleri bilgi ve cesaret isterdi.⁵⁰ Bu bilgi ve cesa-

⁴⁹ Yakup Gürsoy, Arsin, Mülakat, 10.08.2002.

⁵⁰ Rıza selim Başoğlu, Maçka, Mülakat, 13.08.2003; Ahmet Gürsoy, Çaykara, Mülakat, 20.08.2002; Yakup Gürsoy, Arsin, Mülakat, 10.08.2002.

reti kendinde görmeyenlerin ithamlarının bir değerinin olmadığını belirtmekte yarar görüyoruz.

Öğrencilerine: “Benim arkamdan konuşulanları bana gelip söylemeyin. Dedikleri gibi olmadığını onlara anlatmaya çalışırsanız bir şey demem. Eğer bana gelir söylerseniz, o olumsuzluğu gidermem için konuşan şahısları bulup onlara düşündükleri gibi olmadığını anlatmak zorundayım” derdi.

Hacca gidilmeye müsaade edildiği ilk yıllarda yörenin meşhur hocalarından Of’lu Dursun Efendi⁵¹ ile Çaykaralı İdris Efendi⁵² hacca giderken Ankara’da Diyanet İşleri Reisi Ahmet Hamdi Akseki’yi ziyaret ederler. Sohbet esnasında Akseki, “Allah’a şükür, Cansız Hoca’yı da saflarımıza kattık” deyince Dursun Hoca, “*Evet saflarımıza kattınız ama dini kurdun eline verdiniz*” diye bir söz sarf eder. Akseki bu sözden alınır. İdris Hoca devreye girerek: “Efendim, Cansız Hoca kurt gibi adamdır demek istedi” derse de Akseki bu sözü olumsuzluğa yorar. Cansız Hoca hacdan dönüşlerinde onlardan Arabistan’ın durumu ve hac hakkında bilgi almak için ziyaret etmek ister. Of’un haftası olan Perşembe günü vaazını yapar. Ancak çıkışta Dursun Hoca’yı aramasına rağmen bulamaz. Söylemiş olduğu sözü duymuş olacağını sanarak Dursun Hoca ortalıktan kaybolur. Salı günü Çaykara’nın haftasıdır. Oraya çıkar. İdris Hoca ile görüşür. İdris Hoca bu meseleyi Cansız Hoca’ya aktarır. Bu sözden müteessir olan Cansız Hoca, “Keşke sen de onun gibi söylesen de bunu bana söylemeseydin. Zira ben ona düşündüğü gibi olmadığını anlatmak zorundayım. Yine bir Perşembe günü Of’a gider. Bir at kiralar ve Dursun Hoca’nın köyüne çıkar. Gece sabaha kadar sohbet ederler. Namazlarını kılıp yatacakları sırada Dursun Hoca meseleyi kendine söyler. Ancak amacının dediği şekilde olmadığını anlatmaya çalışır. Bunun üzerine Cansız, “Yok sen doğru söyledin. Eğer öyle söylemeseydin ben buraya kadar gelmezdim. Ancak ben sizin düşündüğünüz gibi olmadığını size anlatabilmem için buraya kadar gelmek zorunda kaldım” der⁵³.

Sohbetleri sırasında o konuşacak, siz dinleyeceksiniz. Esasen bilgisini tam olarak aktarabileceği bir meclis bulamayıp deşarj olmadığı için asabi idi. Döneminin hocalarıyla yaptığı münazaralarda ilmi bir disiplin içerisinde konuşurdu. Ancak karşısındaki kişi veya

⁵¹ Cumhuriyet devri müderris ve Nakşi şeyhlerinden Dursun Nuri Feyzi Güven’in hayatı hakkında bilgi için bkz. Yusuf Şevki Yavuz, DİA; c. 14, s.328-329, İstanbul, 1996. Bkz. Engin Kaban, “Hasan Rami Efendi ve Çaykara Sosyo-Kültürel Hayatına Etkileri”, s.27, UÜSBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1997.

⁵² İdris Efendi 1883 yılında Çaykara’nın Maraşlı(Paçan) köyünde dünyaya geldi. Medrese eğitimi görüp icazet aldı. Kendileri de medresede öğrenci yetiştirirdi. 1965 yılında vefat etti. Bkz. Engin Kaban, “Hasan Rami Efendi ve Çaykara Sosyo-Kültürel Hayatına Etkileri”, s.27, UÜSBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1997.

⁵³ Ömer Lütfü Odabaşı, Of-Saraçlı Köyü, Mülakat, 24.08.2002.

kişiler bilgisizce ısrar ederlerse sertleşir, hatta küfür bile ederdi. Bu itibarla O'nun küfürbaz olduğu söylenir. Ancak normal konuşmalarında küfürlü söz söylemezdi. İfade ettiğimiz gibi olumsuzluklar karşısında bu tavrı takınırdı. Yoksa durup dururken niye küfürlü söz söylesin. Cansız Hoca'nın döneminde Trabzon genelinde en meşhur hocalar, Oflu Dursun Efendi, Mehmet Rüştü Efendi⁵⁴, Çaykaralı İdris Efendi, Dursun Efendi ve Hasan Rami Efendi⁵⁵ idiler. Ancak Cansız Hoca, dinî ilimlere vakıf olma konusunda bu hocaların hepsinden üstündü⁵⁶. Gerçek din adamlarına çok saygısı vardı. Fatih Dersiamlarından Rize Müftüsü Yusuf Karali Hoca'yı çok beğenir ve takdir ederdi.⁵⁷

Mustafa Cansız'nın bizzat okutarak yetiştirdiği öğrenci sayısı son derece sınırlıdır. Hatta araştırabildiğimiz kadarıyla icazet verdiği talebesi yoktur diyebiliriz. Zaten belli seviyeye gelmemiş talebelerle hiç uğraşmazdı. Aynı zamanda seçici davrandığını da belirtmek isteriz. Kendilerinden okuyabilmek için Arapça sarf-nahiv kitaplarının daha önce okunmuş olması gerekirdi. "Ben kâle, kile ile uğraşamam" derdi. Usul kitapları okuturdu⁵⁸. En çok emek verdiği öğrencisi Yaşar Nuri Öztürk olmuştur. O'nu gözü gibi korurdu. Üzerine titrer, tembelliğe kaçmasına asla müsaade etmezdi. Bilgilerini aktarabilmek için adeta paralanırdı. Gelecekte O'ndan çok şeyler beklediğini söylediler. Yaşar Nuri Öztürk'e "Kursi" adını vermişti. Kursi, tespihin puskülüne denirdi. Peşinden ayrılmadığı için ona bu adı takmıştı. Hayatının sonlarına doğru Öztürk'e ağlayımsı vaziyette müteaddit defalar şunları söyledi: "Kursi, seksen yıllık ömrümü sen manalandırdın. Gözüm arkada kalarak gitmeyeceğim. Artık bir işe yaradığımı bilerek öleceğim." Öztürk Hoca, bunları hayatının müthiş tabloları olarak nitelendirmektedir.⁵⁹

5. Fikirleri

Mustafa Cansız, gerek Kur'an'ı, gerekse Hz.Peygamberi ve sünnetini son derece derinden anlayan bir kişiydi. Bu itibarla dini mese-

⁵⁴ Son devir Kıraat Alimi Mehmet Rüştü Aşıkutlu'nun hayatı için bkz. Mehmet Günaydın, "Dini Araştırmalar", c.2, sayı 6, Ocak-Nisan 2000, s.179-197; Emin Aşıkutlu, DİA, c.4, s.5, İstanbul, 1991.

⁵⁵ Hasan Rami Yavuz'un hayatı hakkında bkz. Engin Kaban, "Hasan Rami Efendi ve Çaykara Sosyo-Kültürel Hayatına Etkileri", UÜSBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1997.

⁵⁶ Yakup Gürsoy, Arsin, Mülakat, 10.08.2002; Ahmet Gürsoy, Ömer Lütfü Odabaşı, Mülakat, Of, 24.08.2002, Rıza Selim Başoğlu, Maçka, Mülakat, 13.08.2003

⁵⁷ Mahmut İslamoğlu, Sürmene-İsmail Ağa Yaylası Mülakat, 10.08.2003; Ahmet Gürsoy, Remzi Yavuz, Dernekpazarı, Mülakat, 21.07.2003; Yusuf Karali hakkında bilgi için Bkz. "Kutuz Hocanın Hatıraları", s.64 vd. İsmail Kara, Dergah Yay. İstanbul, 2000.

⁵⁸ Yakup Gürsoy, Arsin, Mülakat, 10.08.2002.

⁵⁹ Yaşar Nuri Öztürk, Ankara, Mülakat, 16.07.2003.

lelerde yeni çözüm önerileri sunabilen bir konumu vardı. Sakalla, sarıkla hiç uğraşmazdı. O'nun İslam dinini idrak etme ve anlama noktasına henüz Türkiye'nin ulaşmadığı bir yana, günümüzde bu idrakte olan din bilginlerinin bile O'nun seviyesinde olmadığını belirtmek isteriz. Cansız Hoca, kendine güvenen ve dik durmasını bilen bir kişiydi. Kendisine saygı duyulup duyulmaması hiç önemli değildi. Esas sorumluluğun Allah'a karşı olduğu ve ona bağlanmış biri olduğunu çok rahatlıkla ifade edebiliriz.⁶⁰ Mustafa Cansız'ın dini meselelere bakışı konusunda bir fikir vermesi açısından bazı görüşlerini aktarmak istiyoruz.

5.1 Mezhep ve Hadislere Bakışı

İslam'da içtihadın her zaman açık olduğunu ve gelecekte İlahiyat Fakültelerinden çok şeyler beklediğini vurgulardı. Mezheplerin fıkıh ekolleri olduğunu ve bunların din haline getirilmemesi gerektiğini ifade eder, mezhepleri benimsememenin insanı dinden çıkarmayacağını açıkça dile getirirdi. Özellikle Emeviler döneminde hadislerin çokça uydurulduğunu, bu durumun da İslam dinini yozlaştırdığına kani idi. Hatta Sahih-i Buhari'nin altı yüz bin hadisin içinden seçildiğini ve altı bin küsur hadisten oluştuğunu beyan ettikten sonra, altı yüz doksan dört bininin nasıl hadisler olduğunun sorulması gerektiğini söyler ve bütün ihtilafların bu hadislerden kaynaklandığını belirtirdi. İmam-ı Azam'ı çok beğenirdi. Zira onun hadislerden ziyade akli kullanmasını takdir ederdi. Buhari bile Şafii olduğu için kitabında İmam-ı Azam'ın ismini zikretmez, "Bağdat'takiler şöyle dedi" der ifadesini kullanırdı. Çünkü onlar hadis ekolünü temsil ediyorlardı.⁶¹

Cansız Hoca'nın dini meselelere bakış açısını ortaya koyması açısından sorulan bir soruya yazdığı cevabı aktarmak isteriz. Şöyle ki: Mehmet Rüştü Günaydın Hoca⁶² "Dürre'tün-Nasihin" adlı kitapta geçen bir hadis konusunda görüşlerini öğrenmek ister. Hadisin, 'Bir teravih namazı kılan kimsenin bütün günahlarının bağışlanacağı' konusunu içerdiği anlaşılmaktadır.

"25 Ocak 1965

Sevimli Hocam!

⁶⁰ Rıza Selim Başoğlu, Maçka, Mülakat, 13.08.2003; Remzi Yavuz, Dernekpazarı, Mülakat, 21.07.2003.

⁶¹ Ahmet Gürsoy, Çaykara, Mülakat, 20.08.2002; Remzi Yavuz, Dernekpazarı, Mülakat, 21.07.2003; Yakup Gürsoy, Arsin, Mülakat, 10.08.2002.

⁶² Trabzon'un Dernekpazarı İlçesi Kondu Güney Mahallesi'nden Mehmet Rüştü Günaydın'a (Rüştü Efendi) yazdığı cevabi mektup. Mehmet Rüştü Günaydın, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş savaşında subay olarak görev yapıp 1923 yılında terhis olduktan vefatı olan 1969 yılına kadar Bafra ve Alaçam yörelerinde uzun yıllar imamlık görevi yapmış olup, Cansız Hoca ile arkadaş idiler.

...

Yazdığınızı aldım. Kitapçıya uğradım. Çünkü ben kitaphaneme Dürre'tün-Nasihîn'i sokmadım ki...⁶³ Kitapçada bir nüsha buldum. Fakat sorulan meseleyi verdiğiniz sahife numarasında bulamadım. Demek nüsha farkı vardı. Teravih hadisini 31 inci sahifede buldum.

Erkek, kadın sünnet olan teravihin cemaatle kılınmasının sünnet-i kifaye olduğu mezhebimizin beyanı cümlesindedir. Bu ibadetin sağlayacağı sevap da şer'i mahiyetinin mahsulü olacağını şüphesiz buluruz.

Mecalisten menkul teravih hadisinin dikkatinizi çekmesi çok yerindedir. Çünkü bir gecenin teravih namazı bizi anadan doğma günahsız bir bebek yaptıktan sonra artık dinimizin farzlarını yapmaya (haşa) lüzum kalmayacak bir durumla karşı karşıya kalırız. O gördüğün Mecalis, "Nüzhe'tül-Mecalis" dir. Uydurma hadislere ambar olan kitapların 16 incisi "Dürre'tün-Nasihîn" de 28 numarayı almıştır. Hadis Usûlü ilmi uydurma hadislere on alamet vermiştir. Bu hadiste ben 10 uncu nişanı buldum. Göstereyim: "Rekâket", küçük bir iş için şedit bir va'd, bir emri yesire, azim bir va'd demektir. Teravih namazı farzlar, müekked sünnetler karşısında bir emri yesir değil mi? Bunun ifasına o gördüğün hadisin va'd ettiği mükafata ne denir? Şüphe yok ki va'di azim diyeceğiz. İşte sahihlerde kendilerine yer verilmeyen uydurma hadislerin bağdaş kurduğu kitapların bu hususta şöhet yapanları Siyer-i Celile-i Nebevide 52 rakamını bulmakta ise de doğrusu İslam dünyasında bu kötü yolda yürüyen müelliflerin yazdığı kitapların sayısını verebilmek için 50 rakamına iki sıfır sağdan ilavesi de az gelir sanırım. Elinizdeki Dürre'tün-Nasihîn belki Tenbih'ül Gafilin işte hep o ellinin içindedir. Selamlar.(EK 1)

Dürre'tün-Nasihîn kitabını kütüphaneme sokmadım ki, diyerek üç nokta koymas, o tür kitapları kaynak kitap olarak kabul etmemesinden kaynaklanmaktadır. Zira o tür kitapların içindeki bilgilere güvenmemekte ve bunları okuyup insanlara anlatanların toplumu yanlış yöne sevk ettikleri kanaatindedir. İslam dünyasının bir manada bu tür bilgilerden beslendiğini açıkça dile getirmekte ve bundan şikayetçi olmaktadır. Bu tür kitapların sayısı her ne kadar elli iki olarak gösteriliyorsa da kendilerinin bu kanaatte olmadığı, esasen bunların sayısının binlerle ifade edilebileceğın altını çizmektedir. Genelde din görevlilerinin ellerinden düşürmeyip insanlara aktardıkları bilgilerin kaynağını bu tür kitaplar oluşturduğuna göre toplumumuzun nasıl bir dinî anlayışa sahip olduğunu anlamakta sanırım zorluk çekmeyiz. İşte Cansız Hoca, bu kaynaklardan beslenen bir dinî yapılanmayı sağlıklı görmemektedir.

⁶³ Üç nokta Cansız Hoca'ya aittir.

Bir mesele konuşulduğu zaman o konuda ilk kaynaklara inilerek araştırılmasını tavsiye ederdi. Ayrıca bir kitabı okuyup oradaki görüşlere yapışmayacaksınız. Oradaki görüşlerin zıddını da okuyacaksınız. Buradan senteze gitmeye çalışacaksınız. “Eğer bir kitabı okuyup ona yapışırsanız o kitabın hamalı olursunuz” diyerek günümüzdeki bilim anlayışını yansıtmaması dikkat çekicidir. Etrafına metotlu şüpheyi öğretmeye çalışırdı. Taklit etmemeyi tavsiye ederdi. Taklitçi olan kimseden hayır gelmesi mümkün değildir. Hz. Peygamberin örneği önemlidir. Yani bir işi yaparken amacı ne idi? Ona yönelik çalışma yapıp değer ortaya konulması gerektiğini vurgulardı.⁶⁴

Yine Cansız Hocanın dini meselelere bakış açısı ile ilgili bir fikir vermesi açısından ‘zekatın hayır işlerinde harcanıp harcanamayacağı’ konusunu içeren bir soruya yazdığı cevabi mektubu aktarmayı uygun görüyoruz:

“27.6.964

Bay Rüştü!

Takvayı ihmal edip fetvaya değer verenler için gerek Behçet, gerek Ali Efendi'nin yazdığı fetvalar doğru olabilir. Fakat Tevbe suresinin “İnnemessadakât...el-ayet⁶⁵” nazmu celilin sarıh ifadesine dikkat edecek takva sahiplerinin bu fetva ile amel olamayacakları şüphesizdir. Bu fetva ile avam amel olabilir vesselam...

Hamış⁶⁶: Rüştü Efendi! Bu mesele üzerinde neden durduğunuzu anlamadım. Mali ibadetlerde esas yardımdır. Yardım mefhumu ne suretle tekemmül ederse fetva da ona göre yazılır. Hatta Şafii Usulcülerinden “Kaffâl” zekât gibi sadakaların her umûr-i hayriyeye sarf edilemeyeceğini söylemektedir. Yol, köprü, mescit, cami inşası da bu cümleden olabiliyor. Kazı Haşiyesi Şeyh Zade ayetin tefsirinde bu ciheti söyler.⁶⁷” (EK 2)

Cansız Hoca'nın kendilerine sorulan soruya kaynaklara inerek verdiği ilmi cevap dikkat çekicidir. Anladığımız kadarıyla soru, zekâtın hayır kurumlarına verilip verilemeyeceği konusunu içermektedir. Bu konuda bir kısım fetva kitaplarında zekâtın yol, cami vb. hayır

⁶⁴ Ahmet Gürsoy, Çaykara, Mülakat, 20.08.2002.

⁶⁵ Kur'an; 9/ 60. “Sadakalar (zekatlar) Allah tarafından bir farz olarak, yoksullara, düşkünlere, onların toplanmasında çalışanlara, gönülleri İslam'a ısındırılacak olanlara, kölelere, borçlulara, Allah yolunda olanlara ve yolda kalanlardır.

⁶⁶ Hamış: Mektubun yanına katılan ek.

⁶⁷ Mehmet Rüştü Günaydın'a (Rüştü Efendi) yazdığı mektup. Yazılarında dikkatimizi çeken bir nokta “ve” kullanmamasıdır. Bu hususu Ahmet Gürsoy da bize ifade etmişti.

işlerine verileceği hatırlatılmaktadır. Ancak kendileri öyle fetvalar olsa bile, konuyla ilgili ayetin açık anlamı olduğunu, dolayısıyla ona uymanın gerekli olduğunu ifade ettikten sonra muteber kaynakların konuya bakış açılarını aktarıp kendi görüşünü ortaya koyması ilmi metodun gereğidir. Sanırım dönemi içerisinde bölgesinde kendilerini değerli kılan da bu husus olsa gerekir.

Günümüzde sıkça gündeme gelen Türkçe ibadet konusunu 1960'lı yıllarda öğrencileri ile tartışmıştır. Kur'an'ın tanımı ile ilgili olarak, Ebu Hanife'nin 'Kur'an'ın manası Kur'an'dır Farsça tercüme ile namaz kılınabilir görüşünü dile getirip, bu görüşe karşı olanların bunun, Ebu Hanife'nin görüşü olduğunu bilmediğini, ama yine de konuştuklarından yakındı ve kendisinin böyle gelişi güzel fetvalar vermediğini' ifade etti.⁶⁸ Yaşar Nuri Öztürk'ün ifade ettiği gibi "eğer görüşlerini yazmış olsaydı Türkiye'de fikir ihtilali olurdu" demesini abartılı bulmuyoruz. O dönemde bu konuları gündeme getirmesi kaynaklara ne kadar hakim olduğunun bir göstergesidir.

Rıza Selim Başoğlu, Cansız Hoca'nın dini meselelere bakışı konusunda bize aktardığı hatırası dikkat çekici olduğu için aktarmayı gerekli görüyoruz:

"Trabzon Müftü Muavini olduğum dönemde stajerliğimin kaldırılabilmesi için bir risale hazırlamamız gerektiği söylenmişti. Ben de hangi konuyu işleyeyim diye düşünüyordum. Sonunda "selam" konusunu çalışmaya karar verdim. Kur'andaki Tahiyeye ayetini⁶⁹ aldım ve selamın sosyal ve dini yönlerini inceleyen bir risale yazmaya başladım. Cansız Hoca müftülüğe gelir ve sohbet ederdik. Genellikle ben dinleyici olurdu. Bu tutumumdan hoşlanır ve iyi bir dinleyici olduğumu söylerdi. Gerçekten çok geniş bir kültürü vardı. Bu ayeti kendilerine sordum. Bana şunları söyledi: 'Bu konuda senin bakacağın tefsirler o ayetin anlamını anlamış değillerdir.' Çok aykırı bir izah tarzı. Nasıl? diye sordum. 'Ayetteki tahiyeye, ayn çatlatarak söyledikleri "esselamu aleyküm" demek değildir. Ayetteki anlamı, gönül alamdır. Pekala günaydın, iyi günler demek onun yerini tutabileceği gibi, eliyle selamlama bile onun yerini tutar. İlla da ifade edilen şekilde selam verilecek diye bir şart yoktur.' Böyle bir izah tarzı karşısında şaşırdım. Diğer hocalara sordum: 'O'nun zaten imanı yok' dediler. Cansız Hoca'nın sözlerine yakın bazı şeyler söyledim ancak bu izah tarzını risaleye yazacak cesareti kendimde bulamadım. Hoca bu konularda çok cesur ve kendine güvenen bir kişiliğe sahipti. Yani dinin şekilden değil, özden ibaret olduğunu her haliyle vurgulayan ve

⁶⁸ Mahmut Özdil, İstanbul, Mektup, 13.03.2003

⁶⁹ K; 4/ 86, "Bir selam ile selamlandığınız zaman siz de ondan daha güzeliyle selam verin, yahut verilen selamı aynen iade edin.

yaşayan bir tavır içerisindeydi. Aksi düşüncelerden de hiç endişe duymayan bir kişiliği vardı.”⁷⁰

5.2 Tasavvuf ve Tarikatlara Bakışı

Cansız Hoca, tasavvuf hayranı olmasına rağmen tarikatlara karşı idi. Tarikatların dini ve tasavvufu yozlaştırdığı kanaatini taşıyordu. Tarikatlardaki pek çok anlayışın Hint düşüncesinden kaynaklandığını ve oradan İslam’a girdiğini, İslam dininde ve Hz.Peygamberde böyle bir anlayışın olmadığını ifade ederdi. Böyle kesin tavır aldığı için de kendileri için gavur veya dinsiz derlerdi. Hal bu ki, O onlara “ibadette şeyhleri araya koyarak siz şirke gidiyorsunuz, müşriksiniz” derdi. Bazıları hatemü’l-enbiya mı büyük, yoksa hatemü’l-evliya mı büyük sözünü söyleyerek tartışanlara çok kızar ve ağır hakaret ederdi.⁷¹ Tarikatlarla ilgili kullandığı şu cümle dikkat çekicidir: “Batı dünyasını alkolizm, İslam dünyasını da tarikatlar perişan etmiştir.”⁷²

Tarikatlara bakışı ile ilgili bir fikir vermesi açısından Cansız Hoca’nın 6 Eylül 1950 tarihinde kaleme aldığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı’na gönderdiği raporda ifade ettiği hususları aktarmak istiyoruz:

“Üzerinde hassasiyetle durulması gereken tarikatçılıkta son zamanlarda görülen durgunluk, bölgemiz hesabına tarikatçılıktan bir dönüş kabul edilemez. Buna fırsatta ilerlemek için bir gerileyiş demek daha doğru olur sanırım.

Zaman zaman din, tasavvuf kisvesi altında belli olmayan mak-satlarla neşredilen kitaplar, mecmualar çoğalmış bulunuyor. Bu kitaplardan birisi de yanılmıyorsam tarikatlara hizmet maksadı ile Ömer Rıza Doğrul’un Tasavvuf tarihidir. Bu eser hakkında güzel niyetlerinden emin olduğum bir iki arkadaş vaiz tarafından da aciz düşüncem sorulmuştu. Düşündüğümü söyledikten sonra kendilerine, bağlı bulunduğumuz Diyanet İşleri Başkanlığı’nın tasdiklerini, hususi ile Başkanımızın takrizlerini görmediğimiz (yeni çıktı) dinî, tasavvufî eserleri şüphe ile telakki etmeniz gerekli olduğunu söyledim. Sözlerime Diyanet İşleri Başkanlığı’nın ve Sayın Başkanın dinî neşriyatı size de, öğütlerinizi dinleyenlere de üstün bir yeterlilik taşıdığını eklemiş bulunuyordum. Fakat bu yeni çıktılardan bir listesi ile mahiyetlerinin teşkilat mensuplarına bildirilmesinin faydalı olacağını sanmaktayım.”

Cansız Hoca’nın ifadelerinde tarikatlara karşı bir tavrının olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca 1950 yılında çok partili hayata geçişle birlikte gerek dinî neşriyatta ve gerekse dinî oluşumlarda bir serbestliğin ya-

⁷⁰ Rıza Selim Başoğlu, Maçka, Mülakat, 13.08.2003;

⁷¹ Ahmet Gürsoy, Çaykara, Mülakat, 20.08.2002; Mahmut İslamoğlu, Sürmene-İsmail Ağa Yaylası, Mülakat, 10.08.2003.

⁷² Yaşar Nuri Öztürk, Ankara, Mülakat, 16.07.2003.

şanması söz konusu olmakla birlikte kendileri, bu durumu çok sağlıklı görmemekte ve ihtiyatla karşılamaktadır.

6. Şairliği

Mustafa Cansız'ın din bilgini olmasının yanında onun en önemli özelliği aynı zamanda şair olmasıdır. Şiire ilk defa Aşık Garip ve Kerem'i okumakla başlamıştır. Daha sonra Tuhfe-i Vehbi'yi ezberlemiştir. Fuzûli ve Nefi divanlarını okumuş, ayrıca İran Şairi Hafız-ı Şirazi'nin şiirlerini ezberlemiştir. Aruzu pek iyi öğrenmiş ve uygulamıştı. İlk yazıları Trabzon'da çıkan Fecir mecmuasında yayınlandı. Daha sonra İkbâl, Yeni Yol, İstikbâl ve Halk gazeteleriyle İnan ve Necm-i Âtî mecmualarında yazıları ve ciddi mizah yollu şiirleri yayımlandı. Hafızası çok kuvvetli olup, ayaklı kütüphane olarak bilinirdi. Yaşadığı dönemde Trabzon'da Arapça ve Farsça'ya ondan daha hâkim bir kimse yoktu. Hazır cevaplığı ve zekâsı ile hocaların hocası olduğunu söylemek abartı sayılmamalıdır.⁷³

Dinî ilimlere ileri derecede sahip olan Cansız Hoca'nın aynı zamanda aydın ve halk kültürünün vazgeçilmez bir parçası olan şiirle de yakından ilgilendiğini görüyoruz. Klasik Türk edebiyatı ve Halk edebiyatının önemli şairlerine vakıf olmuş, onların divanları ve diğer eserleri üzerine eleştiriler yapacak kadar dikkatle okumuş ve şairliğini de bu alt yapı üzerinde kurmuştur. Şiirlerini çoğunlukla Klasik Türk edebiyatı tekniğinde yazan Cansız, gazel, kasîde, müstezat gibi nazım şekillerini başarıyla kullanmıştır. Aruzu kusursuz bir şekilde uygulamıştır⁷⁴. Şiirlerinden birkaç örneği aşağıya almayı uygun görüyoruz:

Kendi ifadeleriyle: **“Yavuz'un “Beni bir gözleri ahûya zebûn etti felek⁷⁵” mısraını tahmis ederek kaleme aldığım gazel”:**

Bir ömürdür bize binlerce oyun etti felek,
Var mıdır? bir günümüz ki, onu gün etti felek.
Tek karanlık geceden başka nedir günlerimiz?

⁷³ Akbulut, Ömer, “Trabzon Şairleri”, s.4; “Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri”, s.479.

⁷⁴ Akbulut, Ömer, a.g.e. s.4

⁷⁵ Yavuz'a ait olmadığı halde öteden beri ona atfedilen:

Medüm-i dideme bilmem ne füsûn etti felek
Giryemi kıldı füzûn eşkimi hun etti felek.
Şiirler pençe-i kahrımda olurken lerzan
Beni bir gözleri ahûya zebûn etti felek.

kıt'ası, sadece bu kudretli hükümdara çok yakıştığı için güzel ve meşhurdur. Nihat Sami Banarlı, “Resimli Türk Edebiyatı Tarihi”, c.1, s.566, MEB. İstanbul 1998.

Bize matem yaratırken de düğün etti felek.
 Geldi yer sathına Habil ile Kâbil diyerek,
 Arşu ferşiyle hemen kalktı sökün etti felek.
 Yetmez mi yalnız bizleri âzarı ile
 Beşere ezasın? ömründen uzun etti felek.
 Feleğin hiç sevilir cevri de yok mu? Tek şu!
 “Beni bir gözleri ahûya zebûn etti felek.”

Hûyi, 1959.⁷⁶

Divan şiirinde gördüğümüz methiye geleneğine adeta yeni bir yorum getirir. Divan şairleri genellikle bir sultanı, bir veziri ya da çok beğendiği bir şahsı metheder. Cansız buna bir de hamsiyi dahil eder. Karadeniz insanının vazgeçilmez yiyeceği olan hamsinin özelliklerini mübalağalı bir dille anlatır. “**Der Vaf-ı Hamsi**” adlı kasidesini aşağıya aktarıyoruz:

Ziverin ta’kib ederken vâdi-i inşâsını,
 Hamsinin yapsam biraz ben vaf-ı müstesnasını.

Mazhar-ı Tahsin eder elbette İhsan Bey⁷⁷ beni,
 Ben değil herkes bilir tab’ı kerem-fermasını.

Tıbbî, hem sıhhî, gıdâî, iktisâdî vaf ile,
 Bulamadım tavsife lâyık hamsiden başkasını.

Var mıdır bundan daha bî-mâra nâfi’ bir deva?
 Artık i’lân etmeli eczacılık iflasını!

Mübtelâ-yı derd-i çeşme var iken hamsi suyu,
 Göz tabibi gözüne soksun şifâ eczasını!

⁷⁶ Bu gazeli bize veren Yakup Gürsoy’a teşekkürü bir borç bilirim. Hûyi Cansız’ın mahlasıdır.

⁷⁷ Hamamizade İhsan Bey, Trabzon Ticaret Mektebinin kuruluşuna öncülük etmiş edebiyatçı ve şair. Hamsi ile ilgili şiiri vardır.

Feyz-i âb-1 hamsiyi bilseydi İskender eğer,
Bir zaman çekmezdi hiç âb-1 bakâ sevdâsını.

Şöyle üç batman mükemmel tuzlu hamsi sâhibi,
Gıpta-bahşâ-yı cihân kılsa sezâ dünyasını.

Hamsiden kurban olur olmaz diyen bir âdemin,
Hall ü fasl etmiştir eslâf-ı güzîn da'vâsını.

Şimdi ancak verdi bâ-kavl-i sahîh üstâdımız,
El-cevâp kurban olur hamsi deyu fetvâsını.

Mevki-i bâlâ-terîni hamsinin münker değil,
Çok kibârın zînet-yâb eder sofrasını.

Sıdkıyâ, kabil midir hamsiyi tavsîf eylemek,
Durma yaz manzûmenin sen makta-ı garrasını.

Ey mübarek hamsi, âh ey nimet-i uzmâ sensin,
Etmemek mümkün müdür değildir şükürünün ifasını⁷⁸.

İnsanların zaafalarını ve ahlakî eksikliklerini mizahî bir üslupla
şirleştirdiğini görüyoruz. “**Alçak Para!**” adlı şiiri bunun en güzel
örneklerinden biridir.

Para yükselttiği insandaki ruh alçalıyor,
O kadar alçalıyor, alçalıyor ki, çalıyor.

Kim diyor? Sosyeteye nâzım olan kuvvet odur.
İşte: İnsanları, vicdanları o parçalıyor.

Nice Havva kızını arkasına takmış sürüyor

⁷⁸ “Geçmişten günümüze Trabzon Şairleri”, c.1, s.482.

Çeker uçuruma atar, hislerini kancalıyor.

O yıkar mabedi, meyhane yapar, küfri de din
Sofuda varsa iman bil! Onu da kurcalıyor.

Onu mabut tanıyanlar biraz haklı gibi
Hep onunla açıyor, her kapıyı kim çalıyor.

Yine ondan geliyor, curcunaya döndü müzik!
Oynuyor sahnede, çingeneye bak, kürt çalıyor...⁷⁹

7. Mizahi Yönü

Mizah, gerçeğin kimi görünümünü gülünç, alışılmamış özelliklerini vurgulayan düşünme biçimidir. Bir diğer ifadeyle bir gerçeği nükte, şaka ve takımlarla süsleyip anlatan söz ya da yazı çeşidine denir⁸⁰. Cansız Hoca'nın özellikle dini konularla ilgili olarak sorulara verdiği cevaplar insanı güldürdüğü gibi aynı zamanda düşündürücü niteliktedir. Ancak çok acımasızdır. Bu üslubu, söylediklerinin kalıcı olmasını sağlamıştır diye düşünüyoruz. Biz burada sadece dini konularla ilgili nüktelerinden birkaç örnek vermek istiyoruz.

7.1 Alt-Üst

Kadının biri hayatında fahişeliği meslek olarak seçmiş ve hayatını bu şekilde geçirmiş. Öldüğü zaman cenazesinin kılınması için camiye getirilip musalla taşına konulmuş. Cami imamı, kadının bu özelliğinden dolayı cenaze namazını kaldırmak istememiş. Bunun üzerine mesele büyümüş ve Trabzon Müftülüğü'ne intikal etmiş. Bu durumdan müftü telaşlanır. Cansız Hoca'ya haber verilir. Durum kendilerine anlatıldıktan sonra, "Öyle şey olur mu? Musalla taşına getirilen her ölünün cenazesi kılınır" diye cevap verir. Olay mahalline vardığında cenaze namazını kaldırmayan hocaya sorar:

—Bu kadının cenaze namazını niçin kaldırmıyorsun?

—Hocam, bu kadın hayatında hep fuhuş yapmış. Böyle birinin cenaze namazı kılınmaz.

Bunun üzerine Cansız Hoca şu cevabı verir:

⁷⁹ "Geçmişten günümüze Trabzon Şairleri", c.1, s.481.

⁸⁰ "Meydan Laarousse", c. 16, s.8237, Milliyet Yayınları; "Türkçe Sözlük", s.575, TDK. Yayınları, 1982.

—Üstte yatanların cenaze namazlarını kılıyorsunuz da altta yatanlarınıkini niçin kılmıyorsunuz?

Bu söz üzerine hoca cenaze namazını kaldırmak zorunda kalır⁸¹.

7.2 Hülle Yapmak

Dinimizde “şart” yapma geleneği vardır. Adamın biri, bir işten dolayı üçten dokuza şart yapmış. İş olunca da hanımının kendisinden boş olduğu söylenmiş. Bunun üzerine pişman olmuş. Maksudı hanımını bırakmak değilmiş. Hocalara sormuş. Aldığı cevaplarda, “hanımının kendisinden boş olduğunu, onunla tekrar evlenebilmesi için geçici bir süreyle hanımının bir başkasıyla evlenip boşandıktan sonra ancak evlenebileceğini” söylerler. Yani hülle olacak. Adam çaresizlik içerisinde. Danıştığı kimseler onu Cansız Hoca’ya gönderir. Senin derdine ancak o çare bulur derler. Çare arıyor ya, o da gider ve durumu anlatır:

—Hocam başımızdan böyle bir olay geçti ne yapmam lazım?

—Şartı sen mi yaptın yoksa hanımın mı?

—Ben yaptım.

—O zaman hanımın değil, sen hülle olacaksın.

7.3 Edison Cennete Girecek mi?

Cansız Hoca’nın bulunduğu bir mecliste kimlerin cennete gireceği konusu tartışılıyormuş. Mollalardan biri Cansız Hoca’ya, ‘Hocam, Edison bütün dünyayı aydınlatan buluşu gerçekleştirdi ama o yine cehenneme gidecek.’

—Sen Edison’un cehenneme gideceğini nereden biliyorsun?

—O bizim Peygambere inanmadı. Onun için cennete giremez deyinse, Cansız Hoca şu açıklamayı yapma gereğini duyar:

‘Bakara suresinin 62. ayetinde Allah, “Şüphesiz iman edenlerle, Yahudiler, Hıristiyanlar ve sabilerden kimler Allah’a ve ahiret gününe inanıp salih ameller işlerlerse onların ecirleri Allah katındadır. Onlara korku yoktur ve üzölmeyeceklerdir de.” Bu ayette Allah insanlardan Allah’a ve ahiret gününe inanıp hayırlı işler yapmaları şartını getiriyor. Aynı ayet Maide suresinin 69. ayetinde tekrar edilmektedir. Sonra büyük alimlerin ekseriyeti iman sahibi oldukları bilinen bir husustur. Ayrıca Edison’un son nefesinde nasıl gittiğini ne biliyorsun?’ gibi izahlarla onu ikna etmeye çalışmış. Ancak adam ikna olmamış ve illa cehenneme gidecek diye ısrar edince, Cansız Hoca sınırlanır ve ona şu cevabı verir:

⁸¹ Zina yapmak dinimizce yasaklanmış bir davranıştır. Ancak bu günahı işleyen kadın, toplum tarafından kötü görülmesine rağmen erkeğe öyle bakılmamaktadır. Halbuki ikisi de aynı fiili işlemişlerdir...

—Allah, senin gibi beş milyon insanı cennete koyacağına bir Edison'u koysun daha kârlıdır.

8. Sonuç

Bir makalenin sınırları içerisinde Mustafa Cansız'ı anlatmaya çalıştık. Çok yönlü özelliklere sahip olan Cansız Hoca'nın hayatının daha geniş bir şekilde araştırılıp gün yüzüne çıkarılmasının bir zorunluluk olduğunu belirtmek isteriz. Zira böyle bir değer gelecek nesillere aktarılmamasının bir kayıp olacağına inanıyoruz.

Açık söylemek gerekirse “Cansız Hoca'nın sahip olduğu Cumhuriyet Halk Partisi fikriyatı, tavla oynaması ve küfürbaz oluşu onu geleneksel din adamı çizgisinden ayırıyordu. Bu açıdan sevenleri olduğu gibi sevmeyenleri de vardı.”⁸²

Cansız Hoca, sadece bu yönleri ile değil, esasen fikirleri ve söylemleri ile dönemi içerisinde aykırı bir kişiliğe sahipti. Bu aykırılığı, birinci elden kaynaklara ulaşılıp onları anlayıp yorumlayabilmesinden kaynaklanmaktadır. Hiçbir zaman kabulcü bir anlayışa sahip olmamıştır. Geleneğe karşı çıkması nedeniyle dönemi içerisinde insafsız meslektaşlarının karalama kampanyaları nedeniyle dinsizlikle itham edilebilmiş ve bunu halka yayabilmişlerdir. Ancak bu sözü, bütün meslektaşları için söylememiz doğru olmaz. Elbette ona değer verenler olmuştur. Ama bunlar azınlıkta kalmıştır. Ne yazık ki, bu karalamayı arkasından yapmışlardır. Çünkü onun karşısına çıkacak ne bilgileri ve ne de cesaretleri vardı. Bu konuda kendi sözlerini aktararak bitirmek istiyoruz: “Beni en iyi ben ve Rabbim bilir. Rabbim! Kusurağım çoktur ama biliyorum ki sana şirk koşmadım ve senin dininden asla taviz vermedim”.

⁸² Mahmut Özdil, İstanbul, Mektup, 13.03.2003.